

ПАВЛЕ БОТИЋ

НАДВРЕМЕНОСТ ЊЕГОШЕВА (ЗАВЕТНО ЧИТАЊЕ ЊЕГОША Ж. ВИДОВИЋА)

„Ах, пресветли, милостиви творче, слабо наше
услиши молење за преблагост божествене душе!”

Петар II Петровић Његош¹

Као *философ завета*² Жарко Видовић загладан је у богопредану надвременост (надсветовност) Његошеву. Будући да је заветнику свако *време бесмислено – док се не крсти Вечношћу*,³ Жарко Видовић не одређује Његоша и Његошево дело произвољно, парадигмом темпоралности (романтизмом), већ га доживљава мотивисано, заветом који увек превазилази сваку временост:

„Ако је Његош пјесник Косовског завјета, онда он никако не може бити пјесник романтичар, наимае, онако како је романтизам и схваћен и величан у европској метафизици (па отуд и у теорији или науци о књижевности): као преданост култу страсти, романтичарске и барокне вриједности и (тобоже) ’суштинске’ животне и умјетничке силе. Страсти, међутим, нема мјеста не само у Небеском царству, него ни у самом завјету који је тежња Небеском царству... Супротстављање епохи или времену је могуће само као пре-

¹ Петар II Петровић Његош, *Пјесме, Луча микроkozма, Горски вијенац*, Матица српска – СКЗ, Нови Сад – Београд 1969, 109.

² „Жарко Видовић није хришћански платоничар (како га неки погрешно схватају), већ философ Србскога Завета.” (в.: Матеј Арсенијевић, „Заветна мисао Жарка Видовића као православна критика метафизике”, поговор књизи Ж. Видовића *Трагедија и литургија*, „Византијско огледало”, Ниш 1996, 142).

³ Ава Јустин Поповић, „О духу времена”, *Хришћански живоић*, Сремски Карловци 1923, год. II, бр. 4, 145–150.

вазилажење (трансценденција) сваке епохе, свијета, свијетовности и времена уопште.”⁴

Надвремености Видовић приписује значења антиподна идеологији времена као секуларној (окултној) антономазији *Wille zur Macht*: насупрот нововековној Светској књижевности Гетеа (Goethe), Бодлера (Baudelaire), Пруста (Proust), Томаса Мана (Mann), Фокнера (Faulkner) или Коктоа (Cocteau) увек заснованој на култу времености и смрти, Његошева књижевност је надвремена (вечносна), будући да слави догађај Христовог Васкрсења. Тако је у заветној визири Жарка Видовића Његошево дело *одвајалишће* времености (која деперсонализује, пошто игнорише поистовећење) од надвремености – заветности (савезности) Светотројничног Бога и човека – која остаје заједница светотајинских поистовећења!⁵

Премда су саображавајућа надвременим читањима Његоша (Димитрија М. Калезића,⁶ епископа Атанасија Јевтића,⁷

⁴ Жарко Видовић, *Његош и Косовски завјет у Новом вијеку*, „Филип Вишњић”, Београд 1989, 10–14.

⁵ „Свет за човека представља искушење, чак опасно искушење, зато што човек у свету (’битије у свету’) веома лако подлеже искушењу *воље за моћ*: она је, наиме, једини начин да човек, кад је очаран светом и обузет световношћу, потврди своју неоспорну слободу! У вољи за моћ човек се према свему постојећем поставља као према пуком инструменту своје моћи. Тако човек презире све постојеће. Све што јест – јест пуки предмет *акције* и мисли човека схваћеног као слободан и чисти субјект. Тај субјект (*субјект Ја* као чиста тежња моћи) одбија да се поистовети ма са чим, ма са ким, што значи: одбија љубав, одбија саживљавање, саучешће, саосећање, сапатњу, солидарност, поистовећење – Причешће! Тако човек, у вољи да све опредмети и инструментализује, у гордости чистог ’субјекта Ја’, одбија да поштује и слави битије. Тако одбацује литургију. Јер литургија је *слављење бићуја*, слављење Творца у свему што је створио. Али воља за моћ је, како се то лепо види и у Гетеовом поетском миту о Фаусту и Мефисту, човеков пристанак на вечну смрт... Да заглуши тај шапат смрти и поремети неносну тишину, човек се упушта у бесконачно такмичење.” (Жарко Видовић, *Суочење Православља са Европом*, „Светигора”, Цетиње 1997, 110–111).

⁶ „Хришћанско учење о једноме тројичном Богу код Његоша је присутно, иако није разрађено: прво лице Свете Тројице – Бог Отац, више је пута именовано; друго Бог Син, такође је именовано, а треће лице, Бог Свети Дух, није именовано, али је присутно...” (Димитрије М. Калезић, „Појам Бога код Његоша”, *Теолошки погледи*, Београд 1977, год. X, бр. 4, 227).

⁷ „Нема сумње да је овде (у *Лучи микроkozма*, прим. П. Б.) Слово – Христос, и то и онај који је ’ланац миpодржни’, што постојано држи светове да их Сагана не може срушити, али и још више онај који је, по *Библији*, Спаситељ човека, Адама, рода људског. Овде је, дакле, акценат веома умерен са космичког Логоса, на библијског Христа, тј. Христологија ране петристике употпуњена је радикално јеванђелско-црквено сотириолошком христологијом.” (Епископ Атанасије Јевтић, „Његош и патристика”, *Његош наци савременик*, Зборник радова, Никшић 2002, 15).

Соње Томовић Шундић,⁸ епископа Јоаникија Мићовића,⁹ Богољуба Шијаковића¹⁰...), премда почивају на упоришним тачкама Његошевог духовноуметничког завештања, Видовићева заветна читања Његоша остала су готово прећутана у тзв. српској „његошологији”!¹¹

Треба рећи да свеукупни духовни смисао надвремености Његошеве Видовић не изводи из поетике, метафизике, рефлексивности или позитивне епистемологије Његошевог песничког и философског дела, већ из Његошевог оприсутњеног и посведоченог предањског *Слова возљубљеног*,¹² из Његошевог *Светосавског* и *Косовског* завешта:

„С тим спјевом (са *Лучом микроkozма*, прим. П. Б.) бива одједном јасно и шта је то Небеско царство у које Косовски завјет позива светог цара Лазара, косовске јунаке и српски народ као духовну националну заједницу. С тим спјевом стиче Косовски завјет новог и најмоћнијег тумача. Послије Светог Саве и светог цара Лазара Његош је, свакако, трећи тумач завјета. Он је завјет освијетлио и спасио у епохи кад је нововјековна култура повела српску интелигенцију у потпуни заборав завјета и кад народна пјесма, чак ни са својим Косовским циклусом, није имала више никакве моћи

⁸ „... анализирајући Његошеву *Лучу микроkozма*, у којој је језгро његовог теолошког расуђивања, долазимо до закључка да су унутрашњи слојеви прожети најдубљим умовањем хришћанског Истока: по тону, језику и мисаоном супстрату израженом у хришћанским појмовима и терминима. Готово сви релевантни појмови православне мисли, оригиналног хришћанског учења и Откривења пророка Библије, заступљени су више или мање, код Његоша. Није ријеч о узгредним и небитним чињеницама. Те кључне идеје одређују главне антрополошке и егзистенцијалне токове, а то су питања покајања, спасења, васкрсења, стварања, богопознања, гријеха, блаженства, благодати, љубави ...” (Соња Томовић Шундић, „Боготражење у *Лучи микроkozма*”, *Његош нац савременик*, 48–49).

⁹ „Његошев аманет Црногорцима да га сахране у цркви на Ловћену није мотивисан само добрим обичајем да се епископ сахрањује у храму; његов аманет је не само да се његове кости не раздвајају од храма, него и да се његово дјело не тумачи одвојено и независно од православног предања и духовности.” (Епископ Јоаникије Мићовић, „Његош – свештени тумач српског мучеништва”, *Његош нац савременик*, 153).

¹⁰ „Насупрот свим – *измима* – Његош стоји у хришћанском предању: јеванђелском, апостолском, светоотачком, и у живом искуствовању Бога.” (Богољуб Шијаковић, „Христос у Његошевом делу”, сепарат, прештампано из *Његошевог зборника Маишце српске*, Нови Сад 2010, 44).

¹¹ Изузетак на овом истраживачком пољу представља рад митрополита црногорско-приморског, Амфилохија Радовића, који у чланку „Његошево богословље” открива: „О том утицају литургијског језика, и литургије као богослужбеног чина на Његошево дјело у последијдње вријеме код нас пише др Жарко Видовић, написавши неколико књига сагледавајући те дубље односе у његовом пјесништву.” (Амфилохије Радовић, „Његошево богословље”, *Његош нац савременик*, 28–29).

¹² Петар II Петровић Његош, *Луча Микроkozма*, 137.

да разагна нововјековну интелетуалну, рационалистичку таму око завјета... Почев од Стевана Немање – који се замонашио и преименовао у Симеона монаха! – српски краљеви се одричу пријестола, граде манастире, одлазе у монахе и тако се још прије Кнеза Лазара опредјељују за Небеско царство! Сматрају да је оно неупоредиво значајније од земаљског царства, од заједнице земаљске (интересне, тјелесне, крвне, родбинске, племенске заједнице над неким тлом итд.); сматрају манастир (задужбину) важнијим од државе; сматрају да Србија истински постоји тек као ... духовна, завјетна заједница; а то је заједница којој на челу стоји Христос! (Христос, а не краљ!). Тај завјет гради тако нацију још од Светог Саве, те се зато и зове (првобитно) светосавски. Он тражи од свих владара да се поистовјете с ликом-иконом Светог Саве. Ново у кнеза Лазара који је иначе чинио све што и владари лозе Немањића, слиједио лик Светог Саве, градио манастире – ново је то што је светосавски завјет морао да потврди трагедијом, својом смрћу: грађење манастира (што је он чинио) није било довољно; умјесто замонашења, тражила се од њега Христова жртва. Тиме је кнез Лазар не само обновио светосавски завјет, него га је и ојачао и омогућио томе завјету да, сада већ као Косовски, заснује читаву будућу историју Срба, чак и у Турско вријеме које би – да није било завјета, тј. Литургијског догађања надсвјетовне заједнице Срба – ту историју чинило немогућом.”¹³

У артикулацији логосности *Луче микроkozма, Горског вијенца и Лажног цара Шћейана Малог* Жарка Видовића надвременост Косовског завета претежнија је од епике јунаштва, од професионалног, родбинског и племенског сродства, чак и од националне државе. Зашто? Због тога што ниједан човек не може да пређе из времености у надвременост самим собом (својим делом и својим интелектом) или светом, али може већ у свету да *жривујући соистивену осипрашћеност* литургијски саучествује у пракси поистовећења (причешћа) са војницима и светитељима Христовим: Великомучеником косовским Лазаром и духовним оцем свих Срба, Светим Савом равноапостолним, и да тако постаје сателесник Косовског завета. Како се тајна поистовећења не збива без самоодрицања и страдања за заједницу, тако је правоверно морају засведочити управо они чије царство није од занимања, од надмоћи, од јунаштва и од времености овога света:

„Само у ликовима унутрашње вјере присутан је сам завјет. Негош га чини присутним у ликовима Владике Данила, Игумана

¹³ Жарко Видовић, *Њеџоц и Косовски завјет* у *Новом вијеку*, 8–48.

Стефана, Игумана Теодосија исто онако како је завјет био присутан у кнезу Лазару и исихастима који су били у духовној заједници са њим. Али то поистовјеђење, присуство завјета (као лика!) могуће је тек с појавом трагедијског осјећања: једино њиме је могуће одупријети се нововјековној идеологији и одбрани завјет.¹⁴

Жарку Видовићу није промакло да Владика Данило, Игуман Теодосије и Игуман Стефан морају бити централне персонификације Његошеве надвремене визије поистовећења. Његошеви монаси подвигом сведоче да *Воскресења не бива без смрти*,¹⁵ пошто су решени да *умрће соистивене сираси*. Уздижући се до покајања, опроста, и до поистовећења са Богочовеком Христом, монах (подвижник) прославља *Свѣто слово ѿремилосна Оца*¹⁶, који јесте и Поистовећење са природом човековом, и пасхално превазилажење времености (Васкрсење), и Завет и Небеско царство... Одатле, по Видовићу, модел *Горског вијенца* мора бити хришћански сабор, одржан баш на *Тројичин дне*, на дан силаска Светог Духа на апостоле, који је уједно и дан рођења Цркве Христове као Иконе Небеске оцабине.

Опредељујући се да буде свештенослужбеник настављач надвремености (Косовског завета) Видовићев Његош не актуелизује ратнички, историјски или државнички пораз, већ опомиње да је највећа погибија одбијање поистовећења и неучествовање у надвременском Царству будућем!¹⁷ Видовићев Његош, стога, не велича Милоша великаша или војводу, него велича Милоша хришћанског праведника, који се жртвовао како би остао веран (поистовећен) Светом кнезу Лазару, Косовском завету и Спаситељу Христу. Крв страдалног Милоша је *благородна*, пошто из ње блиста Милошев подвиг правде:

„О проклета косовска вечеро,
куд та срећа да грдне главаре
све потрова и траг им се утрије,

¹⁴ Исто, 57.

¹⁵ Петар II Петровић Његош, *Горски вијенац*, 236.

¹⁶ Петар II Петровић Његош, *Луча микрокозма*, 122.

¹⁷ „Завјетна свијест је човјеково поистовјеђење с косовским јунацима, са временост и саосјећање са њима: само у томе поистовјеђењу и саосјећању је могућа завјетна свијест (завјетно саосјећање) и завјетна заједница с Косовским јунацима, као што је само у поистовјеђењу с Христом (Причешћем, Евхаристијском Литургијом) могућа мистеријска заједница с онима који, после смрти, могу да живе само у Христу! То поистовјеђење, међутим, није реално, не потиче из свијета и свјетовности и не може бити свјетовно ни доказано ни показано. А историја (као континуитет, идентитет и заједница) *проеистиче из тога поистовјеђења*” (*Његош и Косовски завјет у Новом вијеку*, 28).

сам да Милош оста на сриједи
са његова оба побратима,
те би Србин данас Србом био!
Бранковићу, погано кољено,
тако ли се служи отачаству,
тако ли се цијени поштење? –
О Милоше, ко ти не завиди?
ѿи си жерѿива блаґородноґ чувсѿива,
воинствени гениј свемогући,
гром стравични те круне раздраба!...
Бог се драги на Србе разљути:
седмоглава изиђе аждаја
и сатрије Српство свеколико
клеветнике грдне и клевету.
На развале царсѿива јуначкоґа
*засја свейѿа Милошева ѿрава...*¹⁸

Његошево поистовећујуће певање Косовског завета истовремено је плач због угрожености тога завета.

Са Његошем, али и са Жарком Видовићем¹⁹ морамо признати да нововековни Косовски завет – назначен *Лучом микрокозма*, историјски конкретизован *Горским вијенцем*, а угрожен идеологијом *Лажноґ цара Шћейана Малоґ* – разграђују *бивѿци Срби*. Плахи и лакоми конвертити који неће да носе крст жртвености; празноверни и бесловесни кривотворитељи који настоје да надвременост обуку у временост, бацајући Истину, образ и правду.

Према пророчким и јеванђелским речима Његошевог Игумана Стефана, Заветно Српство копни, јер Срби не работају Богу, већ црnome Мамону:

„Вам’ предстоји пружасна борба,
племе ви се све одрекло себе
те црnome работа Мамону;
паде на њем’ клетва бесчистија.”²⁰

¹⁸ Петар II Петровић Његош, *Луча микрокозма*, 158–159.

¹⁹ „Све у нововековној култури Срба дјелује против завјета. Тако и нововековна интелигенција дјелује против завјета, чак и онда када га ’брани’, тј. кад је увјерена да га ради очувања мора да прилагоди новом времену!” (*Њеґоци и Косовски завјей у Новом вијеку*, 30).

²⁰ Петар II Петровић Његош, *Горски вијенац*, 236.

*Бо̀горазумни Њѐгош ће нас одвесити Ономе који васкрсава по́лумрѝве и мрѝве.*²¹ Његошев јововски крик са Косова, попут Косова је од својих нејриман, и тежак као Косово пада на неправеднике и на изроде, а подиже праведнике и хероје. Тешко несиромашнима духом.

²¹ В.: Благоје Поповић, „Његош у Загребу”, *Хришћански весник*, „Пијемонт”, Београд 1914, св. 1, 46–47.